

Poloni Galesia Imboma Pipia Topa Mundurumu Galesia I Ungu Torumunga Ungu Pulu Mare

Poloni Galesia imboma mane tipelie kombu tenga purumu wali, Juda iyemareni yu akilio leko ongo Poloni ungu mane tipelie wali kolo torumu ningo yu aposelere molo ningi. Akumani oi Moses mane tirimu ungu nimelema lombilinge lemo kau Goteni eno tukundo limbelo ningi. Nalo Jisas ipuki tirimele wali kau Goteni lino tukundo lipelie yunge unguma manda tenge timolo engemu tipe linonga ulu keru teremoloma kulumie tondombalo konopu leangei nimbelie Poloni i ungu topa panjirimu.

Goteni nu oi imbomanga ungu mane naa pilko likolio Jisasinga ungu tukume kau ipuki tieni nipili!

¹ Na Pol Jisasini kongono tepuwi nimbe kanopa lipe tipe mundurumu iyemu. Na manga pupureni kongono tepuwi ningo naa liko munduringi. Iye muli muli teni kape na imbi topa kanopa lipelie i ungu ningo kongono tepuwi ungu naa nimu. Aku molo. Nalo Jisasi Kraist kinye Gote Arani Jisasi yu kolumu wali topa makinjirimumu aku taloni na liko munduringili. ² Na Pol kinye Jisasinga kongono waye tepo moromolo imbomani konopu lipo manjipo eno Galesia kombu Kraistinga ungumu

pilko moromele imboma i pipiamu topo tiemili nimbolio enondo topo tiro.

³ Linonga Gote Ara kinye Awili Jisasi Kraist taloni eno konopu koya leangei ningo tapoko mane ungu tiengili nimbolio konge tero. ⁴ Jisasi Kraistini lino ulu pulu keru teli imboma tepo koinjo limbo nimbolie kolorumu. Aku tepalie lino ya i mai kombumunga ulu pulu kerimanga wendo ltimu. Jisasini aku terimu ulumu linonga Ara Goteni tepili konopu lerimu mele lombilipe terimu. ⁵ I Gotenga imbimu ola kau molopa pupili nemili. I paa.

Galesia kombu imbomani Gote tiye kolongei teremele

⁶ Aku Gote yuni Jisasi Kraistinga terimu ulumunga eno tepa tukundo ltimu. Wali alaye kolonga i teli eno tiye kolondu wali manda molongekano. Nalo kinye eno ungu tukume te lupe pilemili ningo Gote umbulu tirimelemunga na mini purumo. ⁷ Nalo aku nimelena piltimele ungumu Jiasinga paimbo ungu molo. Aku ungu imbo maren i Jiasinga ungumu anakale tekolio enonga ungu kolomare tukuruku teko paimbo ungu none tenderemele. Aku teremele ulumuni enonga konopu teko embambo tirimele. ⁸ Lino Gotenga paimbo ungumu nindipo mendepo andoli iyemani Gotenga ungumu peremo mele naa nili te tepa mele nilimalanje aku lino Goteni paa tepa tolka. Gotenga mulu kombuna kongono iye ensel teni aku tepa kala ungu lupe te nilkanje aku Goteni yu kape paa tepa tolka. ⁹ Oi nimulu ungumu kinye kano ungumu altopola nio! Linoni

eno oi Gotenga ungumu nimbo tirimulu kano mele imbo marenii naa nili kelko ungu mare tuku munduko enondo ningo tinge lemo aku imboma Goteni kamukumu paa tepa tombalo nio. Da ulumu eno kinye wendo ombalonje? Kane kane molaio.

¹⁰ Liko manjeio! Ungu aku tepo nimbolio na imbomani kapi nengei nimbo naa nio. Aku molo. Goteni na penga nipili nimbolio kau nio nalo nani imbomani na kapi nengei konopu lendu lemo aku na Jisasi Kraistinga kongono iye tukumemu naa molombo. Nalo na Kraistinga kongono iye tukumemu moro.

Pol yunge temanemu topa tirimu

¹¹ Nanga Kristen imbo ango kame, enoni liko manjeio. Ungu tukumemu nani eno nimbo tiro aku kanomupe imbo imbomanga konopuna wendo oli unguire eno naa nimbo tiru kano. Aku molo. ¹² Imbo iyereni kape i ungumu niwi nimbe naa nimbe tirimu. Tendeku tepala imboreni kape i ulumu tewi nimbe mane naa tirimu. Nalo Jisasi Kraistini aku kano nimbo tiro ungumu yuni nando mongo indi kumbu te lipe ondopalie imboma ningo tipuwi nimu ungumu eno nimbo tiro kano.

¹³ Oi na Juda imbomanga Gote popo toringi ulumunga tuku molopolio wali aku nanga teru temanemu eno pimele kano. Aku wali nani Jisasi inga imboma mindili lipo tipo paa tepo tomboi teru kano unguma eno pilko liko manjirimele. ¹⁴ Juda ara kaue kameni teaio ningi uluma nani kumbendo noipo moloru. Nanga iye konimanga imunana na iye paa kiyendomu. Nani nanga Juda

imbo ara kaue kamenga ulu puluma kele topo lombilipo tepo kondorumu aku imbomani kape lombilko teko kondangei nimbolio teru. Akumunga nanga imbimu omba ola purumu. ¹⁵ Aku uluma teru nalo na amani oi naa meli wali Goteni na kinye konopu noipe na yunge kongono iyemu molambo nimbelle imbi topa kanopa ltimu. ¹⁶ Aku tepalie Goteni yunge marenu Jisasi kanopo imbi tiemboi nani Jisasinga ungumu imbo lupemando nipemboi nimbelle na lipo ondombo konopu lerimu wali nani imborendo na ambe teamboya na ambele ungumu nemboya ungu naa niu. ¹⁷ Aku wali Goteni oi imbi topa kanopa ltimu kongono tipe munduli iye akumando na ambe teamboya nimbo Jerusalem kombu moloringindo olando naa puru. Aku molo. Aku wali na walitikale Arebia nimbe kombu mai pundu tenga welto pumbolio altopo Damaskus kombu taunona yando oru.

¹⁸ Goteni yunge marenu nando lipe ondorumu walimunga winjo nilipo ombolio aku poinye yupoko omba purumu. Aku wali pele Pita kanomboi Jerusalem kombundo olando puru. Akuna pumbolio, wali 15 kau Pita kinye moloru. ¹⁹ Akuna Goteni imbi topa kanopa ltimu iye kongono tipe munduli wema te naa kanoru. Nalo Awili Jisasinga angenu Jems kau kanoru. ²⁰ Ya! Eno wamongo pileio! Nani Gotendo mi lteo. I pipia topo tiro unguma paimbo ltemo. ²¹ Altopo Pita kano tiye kolopolio pele Siria kinye Silisia kombu mai talonga yando oru. ²² Judia kombu maina tukundo Jisasi ipuki tiko moloringi imbomani na kanoko imbi oi naa tili. ²³⁻²⁴ Nalo imbo mareni

ungu temane toko andokolio ningei, “Lino Jisasi ipuki tipo moromolo imboma tombai andorumu kano iyemuni altopa Jisasinga ungu temanemu tondoromo. Aku iyemu yuni oi aku ungumu kinye opa pule tomo kano. Nalo kinye aku ungumu nimbe tirimo,” ningi. Aku ungu pilkolio wali imbomani Gotenga imbimu kapi ningi.

2

Oi aposel moloringimani Pol Gotenga kongono iyemu moromo ningo pilingi

¹ Altopa poinye 14 omba purumu kinye na kano Jerusalem kombundo altopola olando puru. Aku wali Barnabas na kinye waye purumbulu. Taitus kape nani lipo meruna waye purumulu kala. ² Aku purumu imboreni owi nimuna naa puru nalo Goteni na paa puwi nimbe mona lipe ondorumuna puru. Jerusalem kombu wendo pumbolio imbo lupema nimbo tilipo andoru kano ungu tukume tendekumula moke teko kanangei konopu lepolio iye aposelemando nimbo tiru. Nani imbomando oi Jisasinga temanemu toya topo niunje kinye Gotenga ungumu paa nionje konopu lepolio Kristen imbo palini Jerusalem kombu iye muli muli moromele ningo wale pakoromele kano iyemando eno oi pilengei ungumu mainye ambolopo kondopo niu. ³⁻⁵ Nanga ungumu Pita kame aku waye moloringi iyemando nimbo tiru. Nalo aku wali imbo mareni linonga ipukimu teko kondongeimunga Jisasini Juda imbomanga mane ungu wamoko panjiko lombileli ulumanga lino tepa koinjo mondorumu

ulumu kalale kanoko teko kenjingeimunga eno Kristen imbo tukumema none teko kunduko lteko tukundo oringi. Aku ongolio imbomani Taitus kano kangi pundu kopeio ningi. Aku wali linoni imbo aku teko ningimanga ungumu naa pilipo ltimulu. Paimbo Taitus yu Juda iyere molo nalo da wali Juda Kristen imbomanga iye nokoli akumani Taitus kangi pundu kopipe lepili ungumu naa ningi. Linoni paimbo ungumu ingi nimbo ambolopolio imbo akumando nendo tipo enge nimbo angilerimulu. Aku terimulu ulumupe paimbo ungu tukumemu eno tapopa enge nimbe lepili nimbolio terimulu.

⁶ Enonga ungu imbo iye koinjomani oi Jisasi kinye koniye leko andoringi iye akuma iye muli mulima ningo wale pakoromele. Imbo imbomani tereleme mele Goteni iye imbimunga nimbe naa lipe manjirimo. Iye muli muli akuma enonga paa iyema akumunga ungu molo. Nalo nani aku ungu nimbo tiru wali iye aposelemanu nanga niu ungumunga te akuko ola munduko naa ningi.

⁷ Nalo enoni ulu teteko liko manjiringi. Aku wali Goteni Juda imboma yunge ungu nimbe mundulimu Pitani nimbe tipili nimbe kongono tirimu mele na aku tepala Juda imbomanga imbo lupema Gote yunge ungu nimbe mundulimu nimbo temboi nimbe na kongono akumu tirimu konopu leringi. ⁸ Gote Arani Pita kape Juda imboma ungu mune mondopa tipili nimbe aposel kongono lipe mundupelie ulu enge nili mare yu kinye terimu. Na kape aku tepa kala imbo lupema mune mondopo nimbo temboi nimbe aposel kongonona lipe mundupelie na kinye ulu enge nili

mare terimu ningo liko manjiringi. ⁹ Goteni na kape mane ungu lakopa tirimu ningo liko manjiringi kala. Enonga ungu imbo iye koinjomani Jems, Pita kinye Jon poko wale pakoromele. Ambe temona, iye akumani Kristen imboma ungu mane tirimele. Aku iye poko eno Goteni alako topa kanopa lipelie kinye Juda imboma ungu ningo tieio nimbe kongono tipe mundurumu mele na kinye Barnabas talo ilto kape aku tepa kala imbo lupemando ungu nimbo tiembili kongono lipe mundurumu ningo konopu tendekuna pupili ee ningo ki ltingi. ¹⁰ Iltondo imbo koropa nolima kau waliwalima lino peyani tapamili ningi. Aku ulu pulumu nanga oi temboi teru ulumunga kelko tewi ningi wali kape na kamukumu tonu kolopo teru.

Pitani ulu alowa tenderimuma Poloni nimbe para tirimu

¹¹ Nalo altopa Pita kano Antiok kombu omba molorumu wali nani imbo palinga kumbe kerena yu nendo tipo iri toru. Aku ambe telka yuni ulu alowa te terimu. ¹² Alowa terimu ulumu i tepa, Juda Kristen imbo mare Jems kinye molkolio oi naa wangei wali Pitani wendo Kristen imbo lupema kinye langi nomba molorumu. Nalo altopa Juda iye kangi pundu kopeio nimelemanu Jems kinye molkolio oringi wali Pitani Galesia imbo waye moloringi kanoma molangei yu kundupe lterimu. Aku ambe telka yuni Jems kinye molkolio oringi Juda Kristen imbo akumani imbi keru tindingenje pipili kolopalie terimu. ¹³ Aku wali Antiok kombu moloringi Juda Kristen imbo wemanu konopu talo lekolio Pitani terimu ulu teko

tukuruku peringi. Aku teringina kanopalie Barnabasini kape aku ulu kala terimu.

¹⁴ Nalo Gotenga ungu tukumemu lombilko naa kondoringi ulu nani kanopolio kinye imbo pali nombeya teringi wali nani Pitando nimboindo, “Nu paimbo Juda iyemu nalo nu imbo lupema kinye koniye lekolio enonga ulu puluma tereno. Aku tekolio Juda imbomanga ulu puluma naa tereno. Akumunga ambe telka nuni Juda imbomanga ulu puluma imbo lupemandu paa teaio ninoya? ¹⁵ Nu kinye na kinye ilto Juda iye talo. Juda imbomanga mane ungumu naa pilkolio ulu pulu keru teremele mele ilto aku tepa iye talte kape molo. ¹⁶ Imboreni Juda imbomanga mane ungumu teremomunga Goteni yunge ulu kerima wendo lipe naa ltendembalo. Nalo imboreni Kraist Jisasini yunge nimbe kolumuna ipuki tirimomunga kau Goteni yunge ulu kerima wendo lipe ltendembalo aku tepo lipo manjirimbolo. Akumunga iltoni Jisasi ipuki tirimbulu.

¹⁷ Ilto Kraistindo ipuki tipo yunge ungumu pilipo lombilipo Gotenga iye talo molombili lepolio Juda imbomanga mane ungumu lombilko teremele ulu akuma umbulu tirimbolo kano. Iltoni aku terembolo kinye Juda imbomani ilto iye ulu kalaro teli talo nimele kano. Aku ulu pulu wendo oromomu iltoni Kraist pulu panjimboloya? Aku paa molo. ¹⁸ Juda imbomanga mane ungumunga umbulu tirimbulu wali aku iltoni ulu aloware naa tirimbulu, nio. Nalo kinye i tepo nio, kelepo nani oi umbulu tiru ulumu altopo ipuki tipo lombilipo tendu lemo Juda imbomanga mane ungumu paa topo tangondoli imbo kerimu

nimbo nanu lipo ondombo. ¹⁹⁻²⁰ Nalo aku ulu yando naa limboi. mane ungumuni na ulu alowa teli iyemu kolopili nimumunga Goteni na Kraist kinye unjo poloheyana kopu teko kolani nimumunga koloru. Kinye na iye kololimu moro nalo Kraist yu nanga tukundo koinjo moromomuni na Gote kinye koinjo moro. Gotenga malo iye Jisasi na konopu mondopa nanga kolo wangopa kolumu kano iyemu ipuki tipo tukundo lipolio na mai kombuna andopo moro. ²¹ Goteni na kinye konopu mondopa aku ulu enge nili terimumundo umbulu naa tiro. Goteni imbomanga mane ungumu kau lombilimbelo imbo tendo nimbei nu nanga imbo toya tolimu nilkanje aku Jisasi yu unjo poloheyana we kolka!" niu.

3

Poloni nimbe lepalie Jisasi kau ipuki tieio nimu

¹ Nani enondo Jisasini unjo poloheyana kolopalie terimu ulumu mona toya topo lipo ondopo nimbo tiru kanomu. Nalo enondo imboreni unjure nimona enonga konopuma mepa andorumuya? Eno Galesia kombuna tukundo Gotenga ungumu pilko moromele imboma eno imbo paa konopu keke lepo tolima. ² Oi Gotenga Mini Kake Telimu ltingi. Eno Juda imbomanga mane ungumuni teaio nimo mele aku uluma lombilkolio Gotenga Mini Kake telimu ltinginje molo eno Jisinga ungu koinjomu pilko ipuki tikolio Gotenga Mini Kake Telimu ltingiya? I ungumu maa naa tondonge lemo na ningo tieio. ³ Oi Mini Kake Telimunga engemu liko eno

nimbe peremo. ⁹ Akumunga Goteni mai kombuna imboma yunge ungumu pilko Jisasi ipuki tingema popo tipo Abraham yunge ungu pilipe ipuki tirimu iyemu kinye mane ungu timbo nimu.

¹⁰ Nalo Gotenga bukuna i tepa nimbe moromo: Mosesini Gotenga ungu torumumanga imboreni waliwali pilipe lombilipe naa kondomo lemo Goteni imbo akumu paa keru tepa topili. *(Lo 27:6)*

Akumunga imbo narireni na Juda imbomanga mane ungumu lombilipo teromunga na Gotenga imbo toya tolimu moro konopu lenge lemo aku imbomu Goteni paa keru tepa tombalo. ¹¹ Nalo Gotenga bukuna Goteni koro oi nimbei:

Imbo narire nanga ungumu pilipe ipuki timbelo da imbomu nani nanga imbo toya tolimu nimbo kinye yu koinjo molombalo, *(Hab 2:4)*

nimbe peremo. Imunga imboreni Mosesinga Torumu ungu akumu kau lombilipe temo lemo Goteni imbo akumu nanga imbo toya tolimu naa nimbelo. Kinye i ungumu moro toromo.

¹² Gotenga bukuna i tepa nimbe peremo:

Imbo narireni mane ungu ulu puluma pilipe lombilipe temo lemo yu aku tepa koinjo molombalo, *(WKP 18:5)*

nimo kanomu. Kano tepa, mane ungu lombilipolio akumunga koinjo molomolo manda teremo nimelemanu Jisasi ipuki tipolio koinjo molamili ungu naa nimele. Nalo imbo te Juda imbomanga mane unguma pali manda naa lombilimbelo.

¹³ Imbore i mane unguma pali naa temo lemo Goteni yu tepa topili nimbe ltemo kano. Lino pali imbo aku tepo moromolo nalo Kraistini lino ungu kanomunga maindo naa molangei nimbe linonga kombu lipe kolo wangopa kolorumu. Kolorumu wali, Mosesini torumu mane ungu te yu pala orumu. Aku ungumu i tepa:

Iye te toko unjona uku toringimu Goteni tepa topili, *(Lo 21:23)*

nimbe ltemo. Kano tepa kolorumu wali Kraistini Goteni tepa topili ungumu lino pala naa opili nimbelie lino wendo lipe tepa ltimu. ¹⁴ Kraistini lino tepa ltimumunga Goteni imbo lupema Abraham kinye popo tipe mane ungu manda tirimu. Aku wali Kraistinga ungumu pilko ipuki tinge imbo palima Goteni yunge Mini Kake Telimu tipo mundumbo nimbe mi lerimu akumu manda linge.

Goteni mi lepa ungu nimu aku ulu tukumemu

¹⁵ Kristen imbo ango kame, kinye nani ya i mainye mai kombuna imbomani ulu teremele mele manda lepo nimboi tero. Imbo te kolombai wali kande ungu nimbe mi lembalo mele imbo teni neya aku kande ungumu alowa tendembalo mele molo. Aku tepa mele mane ungumu altopa nimumuni oi Goteni kande ungu mele nimbe mi lerimu ungumu altopa mane ungumuni naa ongondoromo. ¹⁶ I ungumu kinye liko manjeio. Goteni Abraham kinye yunge kalopa limbelo iyemundo tembo nimbe mi lerimu uluma

nimbe wendo mundurumu. Goteni ungu nimumu aku Abrahamenga kalopa limbelo imbomando ungu naa nimu. Nalo yuni imbo tendekumundo nimu. Aku Abrahamenga kalopa lili iye Kraistindo nimu. ¹⁷ I nio ungumunga pulumu i tepa, Goteni kumbe lepa Abraham kinye ee nimbe mi lepa tembo nimu unguma oi nimbe wendo mundurumu. Altopa pele poinye 430 omba purumu kinye aku Goteni Moses mane ungu tirimu. Imunga Mosesinga mane ungumuni Gotenga Abraham kinye ee nimbe mi leli ulu pulumu manda naa kanopa ltenderimu. Aku ungu kiyendomu Gote yuni yunu kau ee nimbe i paimbo nimu. Abraham kinye yunge kalopa limbelo iyemu kinye Goteni kiyendo ee nimbe mi lerimu ulumu oi pora naa nili. Aku ungumu we lepa pumbelo. ¹⁸ I ungumu kape nio kala Goteni mi lepa mane ungu timbo nimu melemu lino Mosesini torumu mane ungumu lombilipoliomunga naa ltimulu. Nalo Goteni Abraham kinye mi lepa mane ungu timboi nimbelie kondo kolopa yu kinye konopu noipe yundo paa tirimu.

¹⁹ Mi leli mane ungu timboi nimu ungumu lerimu nalo altopa pele Goteni ambe telka Mosesini torumu mane ungumu tirimuya? Imbomani teko alowa teringi uluma kanoko imbi tiengei nimbelie tirimu. Goteni Abrahamenga kalopa limbelo iyemu timbo nimbe mi lerimu aku iye Kraist oi naa oli wali aku mane ungumu manda lerimu. Aku mane ungumupe enselemanu Mosesindo tengei nimbelie Goteni mane ungumu aku tepa enge tirimu. Aku wali Moses imunana iyemuni mane ungumu imbomando yando

nimbe tirimu. ²⁰ Imunana iyemu angilipelie kongono teremo wali imbomani enonga nendo yando kumbe kere kanoko ungu ningo alowa malowa naa teremele. Nalo Goteni oi Abrahamendo mi lepa mane ungu timboi nimu wali toya topa ungu nimu.

Mane Ungumuni lino Jisasi kanoko imbi tieio nimbelie lino bakulu mele tapu tepa mepa purumu

²¹ Imbo mareni i teko kala liko manjinge: Goteni oi tembo nimbe mi lepa ungumu Abrahamendo nimbelie altopa Moses mane ungumu tirimu. Akumunga yu konopu talo lepalie terimunje? Nalo aku molo. mane ungumuni imboma molko kau pangei nipili nimbe Goteni tilkanje neya aku mane ungumu pilko lombilimala imboma Goteni nanga imbo toya tolima nilka. ²² Nalo aku tepa mane ungu te naa peremo. Gotenga Baibelena nimbei, Mai kombu imboma pali ulu alowa teringi ulumani imboma pali pange tenderemo aku tepa mele nimbe peremo. Mosesinga mane ungumuni lino manda naa tembalomunga Goteni Jisasinga ungumu pilko ipuki tinge imbomando mi lepo tembo nimu ulumu paa tembalo.

²³ Goteni mi lepalie tembo nimbe Jisasi ipuki tieio nimu aku waimu wendo oi naa opili wali, mane ungumuni lino pange tenderimuna maindo molorumulu. Mololipo pumbo, Jisasi ipuki timolo ulumu moro tombalo walimunga mane ungumuni lino pange tendepa manda naa ambolombalo. ²⁴ Goteni oi Jisasi ipuki tiemili nimbelie yunge mane ungumuni lino bakulu melema tapu tepa nokopili nimu. Nalo kelepo Jisasinga

ungumu pilipo ipuki tirimolo ulumuni lino imbo yu apuwe litemolo. Aku pilipo ipuki tirimolomunga kau Goteni lino yunge imbo toya tolima nimo. ²⁵ Kinye lino Jisasi ipuki tirimolomunga mane ungumuni lino bakulu mele manda naa tapu tembalo.

²⁶ Jisasini terimu ulumu ipuki tirimolomunga lino Gotenga bakuluma moromolo. Kinye imbo pupu i lupe lupema Jisasinga ungumu pilkolio ipuki tirimelemuni eno Gotenga bakuluma moromele. ²⁷ Eno Kraistinga imboma molomolo ningolio ungumu pilko no ltingi kinye Goteni eno Jisasi kinye tendeku tipe mondorumu. ²⁸ Ipuki tirimo imbomundo Goteni i tepa naa nimo: I Juda imbomu, i tawendo imbo lupemu. I koropa noli iyemu, i iye kamakomu ungu naa nimo. Kelepa i ambomu, i iyemu nimbe aku tepa moke naa teremo. Aku molo. Goteni imbi tipelie nimbei imbo Jisasi ipuki tirimele palima tendeku ulu teremomunga Kraist kinye tendeku tipo mondoro nimo. ²⁹ Akumunga Goteni eno paimbo Kraist kinye tendeku tipe mondomo lemo aku eno Abrahamenga imboma molonge. Kanomunga Goteni Abrahamendo ee nimbe mi lerimu ulumu kape aku enondo waye kala nimu mele eno manda linge.

4

Lino imbo kerima molorumulu nalo Kraistini terimumuni, kinye lino Gotenga bakuluma moromolo

¹ Ungu ko lipo nimboi tero te i tepa. Juda imbomani lapalini bakulumanga noindirimele

melema ltimele ulu pulumu i teko tereleme. Melema limbelo imbomu yu bakulumu moromo wali lapanga ka kongono tenderemele iyema moromele mele moromo. Paimbo altopa akopa awili lepalie wali aku yunge lapani noindirimo melema manda nokombalo nalo neya wali yu oi ka kongono iye mele lapanga melema naa nokombalo. ² Yu aku tepa bakulu moromo wali lapani yunge kongono imbomando i bakulu kongono tepili ningo altopo yu timbo melema nokaio nimo. Kelepa lapani kinye imbo yu moromo nimo wali aku melema yunge kindo tiko tukundo mundungei nimbelo. ³ Aku mele lino Juda imboma oi bakuluma mele molopolio wali mane ungumu kape mai kombu ulu pulumu kape pilipolio ka kongono tepo molorumulu. Aku ulu taloni lino pange tenderimu. ⁴ Nalo kinye Goteni lino imbo yuma molangei nimbe wai lipe panjirimu waimu wendo orumu wali yunge marenu i mai kombuna tipe mainye ambomunga olona mundurumu kinye ambomuni yu merimu. Ungulumuni linonga kombuna molopa akopalie Juda imbomanga mane ungumu pilerimu. ⁵ mane ungumuni lino nokorumu imboma tepa limbemunga orumu. Aku tepa ltimumunga Goteni lino yunge bakuluma nimbelle yunge marenu timbo nimbe mi lerimu aku melema lino timbelo. ⁶ Kinye lino Gotenga bakuluma moromelemunga Goteni Jisasinga Mini Kake Telimu linonga konopuna tirimuna tuku moromo. Molopalie linonga konopu tepa makinjipelle linondo nimbei Gotendo nanga ara neio nimo. ⁷ Akumunga, kinye eno ka kongono imboma mele naa moromele.

Nalo eno kinye Gotenga bakuluma moromelemunga lanielinga melema ltimele mele aku teko eno Gotenga noindirimo melema ltimele imboma moromele.

Poloni Galesia imboma ambe tengenje konopu lepalie umbuni merimu

⁸ Oi Gote naa liko manjikolio wali enoni kolo toli gotemanga maindo molko wale pakoko kuro popo tondoringi. ⁹ Nalo kinye enoni Gote yu kinye pungo moromele. Ai, aku tepa molo. Nani nimboi tendumu Goteni eno tukundo lipelie molamili nimu. Yuni aku tepili nalo kinye eno mane ungumu kinye we mai kombu ulu keru tiye kololi kanomani eno aku ulu tengena altoko tukundo purumele. Aku ambe telka teremeleya? Eno manda tapongena teremeleya? ¹⁰ Kinye kongono wai awili te ltemo ningo uluma teko, oli ondombai teremo wali uluma teko, wai awilimare oromo wali uluma teko Krismali oromo wali uluma tekolio enoni oi tiye koloringi kano uluma altoko yando ltimele. ¹¹ Aku tekolio eno paa mainye pungenje none teremo. Akumunga nani oi nimbo tiru ungumu naa pilinginje.

¹² Nanga Kristen imbo ango kame, nani Juda imbomanga mane unguma tiye kolopolio eno moromele mele mololipo oro. Kinye na moro mele molangei nimbolio eno enge nimbo nio. Oi eno moromele mele molopolio oru kinye enoni na umbulu naa tiringi kanomu. ¹³ Kano tepo oi kiyendo oru wali na kangina kuro topa tepa tambaramba tirimuna eno kinye Jisasinga ungumu nimbo tipo waye molorumulu kanomu liko manjeio. ¹⁴ Na kuro topa lipe tambaramba tirimuna kanokolio

wali enoni na iye nerungere naa ningo umbulu naa tiringi. Aku molo. Gotenga muluna kongono iye ensel te panjiko lilimala ulumu molo Kraist kanoko panjiko lilimala enoni nando lino kinye molamili ningolio aku teko panjiko ltingi kanomu. ¹⁵ Kano wali na paa tonu kolko konopu mondoko ningei linonga mongo te akupolio Polondo manda timolo aku teko nilimala. Kinye ambe telka umbulu tirimeleya? ¹⁶ Nani Gotenga paimbo ungumu enondo waliwali nimbo tiro. I nio ungumundo enoni na kinye ambe telka opa pule toromeleya?

¹⁷ Neya aku kolo toli ungu imbo iyemani Polonga unguma naa pilengei ningo enonga kangi pundu kopeio nimele ungumu kau pilengei ningolio eno teko amo tondoko mongonane lakoko noromele. Nalo eno taporomolo konopu lekolio naa teremele. Enoni ne iye kolo tolima tapangei ningolio teremele. Aku teko konopu keru panjikolio mongonane noromele. ¹⁸ Nalo imbore paa tapambo konopu lepalie mongonane noromo aku ulu penga teremo. Na waliwali aku tepo moro. Eno kinye molopolio wali kau, molo. ¹⁹ Nanga bakuluma, nani eno Kraist yu moromo mele molangei konopu lepolio ambo bakulu membaimuni mindili noromo mele nani eno kolo mindili enge nilimu altopola noro. ²⁰ Nani eno tapombo konopu lteo nalowa ne eno kinye nondoporenga moroya! Molkanjepe nani i ulu teamili nimbo nilka.

Mane ungumu lombileli imboma kinye Jisasinga ungumu lombimele imbomando ungu iko topa nimu

²¹ Kinye nani i ungumu eno Mosesinga mane ungumu kau lombilemili konopu ltemele imbomando nio. Juda imbomanga mane ungu Mosesini i tondorumumunga liko manjeio.

²² Abrahamenga marenu ungulu talo moloringili. Ungulu te paa yunge ambo kamukumu ltimumuni menderimu. Te yunge ka kongono tendepili nimbe ltimu ambomuni menderimu. Mosesini topa panjirimu ungu te aku tepa ltemo.

²³ Neya aku ka kongono ambomuni merimu ungulumu aku imbo imboni bakulu meremele kano tepa mele merimu. Nalo yunge ambo kamukumuni merimu ungulu Aisak aku Gotenga mi lepa timbo nimu mele aku tepa merimu.

²⁴ Kinye i ungu temane manda lepo toromuni eno pilengei ungu te manda lepo nimbo temboi, Goteni imboma kinye ee nimbe mi leli ulumu pulu talo tepa imboma kinye terimu. Aku mele ambo pupu talo waye moloringili. Te ka kongono ambomu, yunge imbi Hagar. Aku ambomu manda lepo Goteni Sainai muluna mane ungumu tirimu. Hagarani merimu bakuluma ka kongono tengeindo merimu. Aku mele, mane ungumu pilko lombimele ulumuni eno ka kongono teremele.

²⁵ Ambo Hagaranga kombu Arebia. Imunga Mulu Sainai Arebia kombuna poloromo kinye Hagar yuni Mulu Sainai manda lepa moromo. Yunge merimu ungulumu manda lepa Mosesinga mane ungumu lombilko ka kongono imboma moromele mele aku tepa. Yu kinye yunge merimu bakuluma kinye ka kongono imboma moromele mele mane ungu lombilko Jerusalem kombu imboma aku teko ka

imboma moromele. Akumunga Hagar yuni i mai kombuna ltemo Jerusalem kape manda lepa moromo. ²⁶ Nalo Abrahamenga pinyewe ambomu mele manda lepo nimbolio aku kamukumu Jerusalem mulu kombuna ltemo akumu lino Gotenga ungumu pilipo Jisasi ipuki tili imbomanga anumu mele manda ltemo. ²⁷ Aku Abrahamenga kamukumu ungulu anungolondo ungumu Gotenga bukuna i tepa nimbe peremo,

Nu mindili naa nongo bakulu te oi naa meli ambo wangonomu tonu kolowi. Aku ambe telka nu omena iyemuni tiye kolorumu, nalo akilio omenu yando ombalo wali bakulu pulumu kalko linio. Kinye omenu iyemu moromo ambomu bakulu pokoraye kau merimu. Nu pende teko kunana ningo tonu kolowi. *(Ais 54:1)*

²⁸ Goteni Abrahamendo ungulu te timbo nimbe mi lepalie Aisak tirimu. Nanga Kristen ango kame aku tepa mele Goteni mi lepa tembo nimumunga eno Gotenga bakuluma moromele. ²⁹ Neya aku wali Abrahamenga imbo imboni meremele mele merimu ungulumuni Gotenga ee nimbe mi lepa tirimu ungulu Aisak mindili lipe tipe torumu. Aku mele, kinye Juda mane ungumu lombiltimele imbomani Kristen imboma aku tekola mindili liko tiko toromele. ³⁰ Nalo Mosesini topa panjirimu ungumu paimbo. Aku ungumu i tepa,

Ka kongono ambomunga maloni kelepa kamukumu ambomunga malo kinye lapanga nini melema kopu tepa naa lipili. Akumunga ka kongono ambomu kinye

yunge marenu talo tiye kolko makoroko
wendo munduwi, *(Stt 21:10)*
nimo. ³¹ Lino ka kongono ambo Hagaranga
bakuluma, molo. Goteni mi lepo tembo nimu
kinye lino Abrahamenga kamukumu ltimu ambo-
munga bakulu mele moromolo.

5

*Kraistini lino mane ungumunga ka kongono-
munga tepa wendo ltimu*

¹ Kraistini mane ungumunga ka kongonomu
teko maindo naa molangei nimbelie lino wendo
ltimumunga lino Gotenga imboma moromolo.
Akumunga eno enge ningo angileio. Imbomareni
eno ka kongono kanomu altoko teaio nimele kani
naa pileio!

² Ya! Na Poloni ungu enge nimbo niomu wa-
mongo komu leko pileio. Eno Juda imbomanga
mane ungumu lombilengei nimbelie imbo teni
enonga kangi pundu kopipo oi ltendamboi nimo
ungumundo ee ninge tenge tinge lemo Kraistini
terimu ulu akumuni eno manda naa tapombalo.

³ Aku ungu nimbolio altopola nani enondo paa
kane kane molaio nio. Eno imbo mareni ningei
aya na mane ungumuni nimo mele kangi pundu
kopiko wendo liwi ningo ee ninge lemo aku im-
boma Mosesinga mane ungumuni nimo uluma
pali kape paa tenge mendepolo. ⁴ Eno imbo
mareni ningei Mosesinga mane ungumu pio aku-
munga Goteni na yunge imbo toya tolimu nimbelo
konopu lenge lemo aku enono tereleme ulumuni
Kraist munduko tiye koromele. Aku tereleme ulu-
muni Goteni imboma konopu mondopa tapopa

teremo ulumu tiye kolko umbulu tiko wendo angimele. ⁵ Jisasi ipuki tirimolomunga linoni Gotenga ungumu tenge tipo uluma pali toya topo temili teremolo. Mini Kake Telimuni i temili teremolo uluma enge tipe tapombalo ulumu wendo opili nimbo nokopo moromolo. ⁶ Imboma Kraist kinye kopu teko moromelemanu aku kangi pundu kopilima kape naa kopilima kape aku ulu eno tapombalo ulu talo molo. Nalo imbo narini Jisasi ipuki tikolio imboma konopu mondomo lemo aku ulu tukumemu.

⁷ Eno ungu paimbomu pilko ipuki tiko lombilko kondoringi kanomu. Nalo kelepa imbo narini enonga konopuma nimbe limona kelko paimbo ungumu pilko naa ipuki tirimeleya? ⁸ Eno konopu ningo ltimele aku iyemape eno nanga imboma molaio nimbe kanopa ltimu Gote yuni tipe naa mundurumo. ⁹ Pileio! Ungu i kolo nalo tipe pepurumo. ¹⁰ Nalo eno Gotenga ungumu pilko Juda imbomanga mane ungu malio maindo naa molonge konopu lteo. I nio ungumu wambo nemboi Goteni eno konopu nimbe ltime imbo te mindili lipe timbelo. Panga imbo awili te kape Goteni mindili lipe timbelo. ¹¹ Imbo marenu nando ningei imboma paa kangi pundu kopengei kau nimo nimele nalo nani aku tepo nilkanje Juda imbomani na mindili liko tirimelemu naa tilimala. Nalo kinye nani imbomando Jisasi enonga nimbe unjo polopeyana kolumungu enoni aku ulumu liko manjiko ipuki tieio ungumu nimboi kau nimbo tiro. Akumunga Goteni eno nanga imbo toya tolima timbelo. I ungu niomunga na mindili liko tirimele. ¹² Neya aku imbo eno mongo liko tikoliomani

ningei eno lino terimulu mele paa kangu pundu kopeio nimele. Imbo akumando nani enonga kangu pundu kopingei wali kamukumu lakama kape liko lteangei konopu lteo.

¹³ Jisasini eno nanga Kristen imbo ango kame waio nimbe kanopa lipelie eno ka kongonomunga wendo limbo nimu mele paa terimu. Kinye aku mane ungumuni eno ulu kerima naa teaio nimbe naa nokoromomunga eno manda teamili ningolio kika tiko ulu pulu kerimunga tuku naa paio. Aku molo. Nalo eno enongano nendo yando kondo kolko tapoko kongonomu teaio. ¹⁴ mane ungu palima pinyewe pange tenderemo mane ungumu i tepa, nu nunu kondo kolko kele torono mele imbo palima aku teko kondo kolko kele towi nimbe peremo. ¹⁵ Nalo enoni enonga nendo yando owa mele ungu kili toko alowa teko opa tenge lemo aku eno waye embambo ninge. Akumunga eno wamongo kane kane molaio.

Mini Kake Teli moromomunga kuliene ltemomu kinye konopu kerimunga kuliene ltemo

¹⁶⁻¹⁷ Aku nio unguma nimboi, imbomanga we konopu oi peremomani kelepa Gotenga Mini Kake Telimuni konopu koinjo tirimoma kinye opa pule toromo. Aku tendeku wali Gotenga Mini Kake Telimuni imbomunga konopu koinjo tukundo tirimomani aku imbomanga mai kombuna teamolo aie konopu oi akuma kinye opa pule toromo. Aku ulu talo enonga konopuna tukundo opa pule torombeke wali enonga teamolo aie konopu ltemele ulumu waliwali teko tukume naa panjirimele kani enonga molko penge ulumanga aku

Gotenga Mini Kake Telimuni eno toperope tipili neio. Aku tengge lemo eno maina mainye ulu pulu keru ltemoma altopo teamili konopu naa lenge. ¹⁸ Akumunga Mini Kake Telimuni opa topa on-gondopalie nu toperope timo lemo aku ne mane ungumunga nu maindo ka kongono imbo naa molonio kanomu.

¹⁹ Mai kombuna mainye konopumu lombilko aku ulu puluma tengge imboma mona lembalona kanoko imbi tingge mele i tepa, Te ambiye wapu langi noromele. Ulu kalaro mololi yakiki telima teremele. Kalambo naa ningo wangopa naa mololi uluma teremele. ²⁰ Melte paimbo Gote none tendeko kuro popo toromele. Kuro ala toromele. Imboma kinye kumbekere teremele. Imboma kinye iri nale teremele. Imbo te kinye ungu wailke toromele. Mumindili koromele. Mele mare noipo imbi molopili ulumare teambo konopu ltemele. Manga pupuma mokemake lekolio nendo yando ungu mele nale teremele. Gotenga ungu pilko moromele imbomani kelko moke make leko lapu lupe lupe wamoko molkolio kolo toko ningei linoni Gotenga ungumu paa nimolo nalo ningo kondoromelemendo keru nimele ningge. ²¹ Imbomanga melema kanokolio yokoli koromele. No enge nili pulumu nongo keke lepo toko loi ltemele. Imbo kalambo naa ningo mongo mongo kondoromele. We aku tepa mele ulu i kano kanoma teremele. Imbo naimeleni aku uluma teko molko pengema Goteni yunge marenupilinga nimbe mele penga noindirimoma naa liko Gote yunge nokoromo kombuna tuku manda naa punge. Oi tendeku ungumu nimbo

tirumu kinye altopola enge nimbo nio.

²² I mai kombuna mainye ltemo uluma aku tepa mele nalo Gotenga Mini Kake Telimuni tepa kere mongo mepa wendo oromo uluma i tepa. Imbomani imbo palima konopu mondoko kondo koromele. Imboma tono lakoko koromele. Imboma ame toko taka liko moromele. Konopu mare naa lekolio mumindili welea naa koromele. Imboma konopu koya leli uluma teremele. Imbo palimando ulu pengama teremele. Uluma pali tumbi ningo teremele. ²³ Imbo palimando ame toko kandiki teremele. Imboma eno enongano kele toko konopu kerima naa lombimele. I uluma naa teaio nimbe mi ungu te naa peremo. ²⁴ I ungumu niope, Kraistinga imbomani mai kombuna ulu pulumani konopu keru enge nilimu kinye ulu pulu kerimanga aie konopu leli ulu mepa wendo oromo akuma likolio unjo poloheyana pirimu toko kondoko pora tiringi. ²⁵ Gotenga Mini Kake Telimuni lino tepa koinjo mondopa lino molopo peamili mele lipe ondromomunga kinye lino paa Mini Kake Telimuni lipe ondromo mele teamili. ²⁶ Nalo linonga imbi olando pepili ungu naa nimbolio imboma tepo mumindili naa kondopo ne imboma molko peremele ulumu eio konopu naa leamili.

6

Imbo te ulu kerimu tepa mainye pumo lemo aku imbomu tapamili

¹ Nanga Kristen imbo ango kame, nani enondo Kristen ulu puluma teangei mele mane tipo nimbo timboi. Imbo teni ulu alowa te tepalie

ulu kalaro temo lemo eno Mini Kake Telimu tope tirimo imbomani konopu ame topili kandiki teko molkolio imbo akumu yunge konopumu topele topa ulu penga tepa toya topa tepili kani liko tapaio. Nalo eno Gotenga ungumu wamongo liko manjiko kondokolio aku ulu teaio. Ambe telka enoni aku teko mele ulumu naa tengge lemo eno kape Sataneni manda manjimbelonje. ² Imbomani umbuni meremelema tapoko mendaio. Aku ulu tengge lemo aku Kraistini paimbo ungu mane tirimumu paa ara tirimele. ³ Nalo enoni imbo kerima naa tapomolo ningo linonga imbi moromo ningo konopu lengge lemo eno enongano kolo toromele. Aku teko nimele imbomanga imbi Gote kinye naa moromo. ⁴ Nalo enongano teko meko andoromele uluma wamongo moke teko kanaio. Aku ulu tekolio ulu awili molo kelo mare tengge lemo aku eno tonoko laio. Enongano ningei nani i ulumu tendu ninge. Nalo kelko imbo te kinye manda leko kanokolio ningei na awili nalo yu kelo ungu naa neio. ⁵ Aku ambe telka enonga tengge ulumuni enono teko imbi mondonge.

⁶ Enonga mele penga noirimele mare Gotenga ungumu mane tirimele imbomando moke teko tieio.

⁷ Ungu te nimboi. Enoni Gote manda kili tirimolo ningo enongano kau aku teko kolo toromele. Aku niope imbo teni yunge panjimbelo kere imbomunga kelepa kano teli kere mongomula tombalona inie tombalo. ⁸ Imbo teni mai kombuna aie konopu ltemoma tepa kiru timbei uluma temo lemo aku imbomu Goteni yu tepa tombalo.

Aku tepa mele, yunge teremo ulumuni meremo mele kere membalo. Nalo imbo teni Gotenga Mini Kake Telimu nimo mele tengge timo lemo aku imbomu Gotenga Minimuni yu tepa koinjo mundumbelona koinjo molopa pumbelo. Aku tepa mele ulu penga teremomuni mongo tombalo. ⁹ Akumunga ulu pengamu tepolio wali kelepo aku ulu tewi tiye naa kolamili. Aku ambe telka linoni aku ulumu tiye naa kololi we tepo kau molomolo lemo aku ulu pulu penga temolomunga Goteni kanopa imbi timbelo wali ulu penga temolomuni lino mongo tombalo. ¹⁰ I imboma manda tapomolo lipo manjipolio wali linoni imbo palimando ulu pengama teamili. Aku uluma temolomu linonga Kraist ipuki tirimele imbomando paa teamili.

Poloni Jisasi kolopalie makilerimu ungumu nimu

¹¹ Pipiana imbi awili kangoma moromo ulu kanokolio liko manjeio. Akuma nanga kimuni kau topolio enondo tiro.

¹² Juda imbomani enonga kangi olando kanoko penga pilengei ningolio kolo toli imbomareni eno Galesia imboma paa kangi pundu kopiko leangei ningo teremele. Aku teremelemu ambe telka Juda imbomani eno mane ungumu naa lombilko Jisasi unjo polopeyana kolorumu ipuki akumu tingge wali mindili liko tinggei ningolio teremele.

¹³ Oi kangi pundu kopiko leringi imbo akuma eno kape mane ungumuni nimo mele ulu palima naa lombimele. Eno kangi pundu kopiko lenge wali ne aku kolo toli imbomani Juda imbo palindo ningei kinye imbo lupema lino kinye kangi pundu kopiko

leli ulumunga tendeku teremo kanaio ningo imbi molopili ningei teremele. ¹⁴ Nalo ulu tenga kau imbi molopili nio. Linonga Iye Awili Jisasi Kraist unjo poloheyana pirimu toringina kolumumu aku imboma tapombai terimu. Aku ulumunga kau na imbi molopili nio. Kraist aku tepa kolumu ulumuni mai kombuna ulu pulu ltemoma aku tepa mele pirimu topa kondorumu. Kinye aku mai kombu ulumu konopu naa mondoro. Aku tendeku aulkemunga na aku tepo kolorula. Aku kinye mai kombuna imbomani na konopu naa mondromele. ¹⁵ Imbo te kangi pundu kopiko lemo lemo aku ulu nerungemu. Kelepa imbo te kangi naa kopiko lemo lemo kape aku ulu nerungemu kala. Nalo Goteni imboma tepa koinjo ltimo aku ulu tukumemu. ¹⁶ I pipiana topo panjiro ungumu pilko lombilko aku uluma tenge imboma Goteni paa taka liko molangei nimbe kondo kolopili. Aku tenge imboma Gotenga paimbo Israel imboma molonge.

¹⁷ Na ungu nimbo ulu lemboi teromu i tepa Gotenga ungumu imboma nimbo tiromunga imbomani na toko kondongi teremele. Nanga kangi toringina uru peremomani na Jisinga kongono iyemu nimbe lipe ondoromo. Akumunga imbo teni na umbuni altokola naa liko tieio.

¹⁸ Nani i tepo nio, Jisasini enonga konopu paa tepa ame tondopa eno kinye konopu noiye ulu pengama tepili. I paa.

UNGU TUKUMEMU
The New Testament in the Imbo Ungu Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Imbo Ungu long Niugini
copyright © 1997 The Bible League

Language: Imbo Ungu

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 23 Aug 2023 from source files dated 9 Oct 2020

8e236e4f-bf7f-5fe1-a0ea-4f115d5cbf7e